

Milko Ukmar | Koledovanje v tomajski župniji na Krasu in v Trebčah*

Kar sedanji rod pomni, so v noči med Silvestrovim in novim letom koledovali v stari farni vasi Tomaju in še v treh okoliških: Kreplje, Dutovlje, Križ. V Šepuljah so fantje nastopili samo enkrat ali dvakrat, včasih so se pridružili Križanom ali Tomajcem, najraje pa so mirovali. Godénjci (vas Godnje, 12 hiš) so pomagali Dútovcem ali Krepeljcem. V Ponikve (pod sosedno avbersko župnijo) je koledovanje prišlo nepopolno in precej pozno iz Tomaja.

Samostojno pa se je razvijalo v Trebčah (ópenska župnija, tržaška občina), kjer še danes životari.

V Križu so zadnjič koledovali leta 1889; v Tomaju 1892 ali 1893; v Krepljah pa 1908¹: a to je bil samo poskus, kako bi stvar obudili, saj so drugače nehali že pred več leti, morda 1894. Dolgo se je stari obred ohranil v Dutovljah, toda resnost je vidno pojemala: fantje so namreč peli zelo razglašeno, začeli so jemati s sabo godca in pijaniti. Upravičeno lahko trdimo, da je pravo koledovanje v tomajski župniji ugasnilo že pred nastopom dvajsetega stoletja.

Nekateri nabiratelji narodnega blaga so vneto prisluhnili temu obrednemu petju, že preden se je neizbežno nagnilo v zaton.

Po vztrajnem iskanju pa je v zadnjih štirih letih prišlo na dan vsaj še toliko, kolikor je bilo v tem področju zapsanega v devetnajstem stoletju. In vendar še zdaleč ni vse opravljeno; ko se veseliš, da si rešil en problem, se ti pojavijo štirje.

Začrtajmo kratek pregled tu prvič objavljenih novoletnih kolednic in onih izmed že tiskanih,² ki jih poleg zunanjih značilnosti združuje s prvimi tudi sorodnost krajevnega izvora.

Iz Tomaja v strogem pomenu besede ni nobenega zapisa. Samo posredno so tomajske kolednice, ki jih je septembra l. 1935. narekoval Koprivec Tone Mrcina (r. 1849., † 1936.), za mladih let hlapec v Tomaju.

1. a. O svetem Antonu (prim. »Sveti Andrej predigar«, SNP, št. 416—418).
2. a. O sveti Krvi (prim. »Pravi stan svete krvi«, SNP, št. 457).
3. O svetem Andreju (prim. »Sveti Andrej drugič rojen«, SNP, št. 582).

* Med ruševinami ljudskega izročila je še danes mnogo upoštevanje vrednih stvari: čakajo le večjega očesa in skrbne roke, da jih očisti raznih usedlin ter spravi na varno. V vrsto zelo površno raziskanih delov slovenskega ozemlja spada predvsem Primorska. Naj bi pokazal pot tudi drugim znanstvenikom France Bezljaj, ki je preteklo poletje optal svoje fonološke »škastle« in prišel v Benečijo preučevat naglas.

¹ Za te in slične podatke jamčijo razni priletni možje in bivši koledniki v omenjenih vaseh.

² V primerjavi se omejujem samo na Štrekljeve »Slovenske narodne pesmi« (SNP).

4,a. O svetem Telesu.

5. O svetem Jožefu ali O Jezusovem rojstvu (prim. »Nova zapoved je vunkaj šla«, SNP, št. 4770—4775).

Marija Jeričeva (r. 1878.), hči tomajskega kolednika Mihe Škrļa (r. 1830.), je v Ponikvah skoraj dobesedno enako povedala, a drugače zapela št. 5 O svetem Jožefu.

V Križu zna Jože Bezek — po domače Gázdič (r. 1863) — štiri kolednice (z napevi), ki so dragoceno dopolnilo prejle navedenim tomajskim:

1,b. O svetem Antonu (prim. kakor prej).

2,b. O sveti Krvi.

4,b. O svetem Telesu.

6,a. Dékelca po pul' špancierala.³

Na Kalu je France Štegel l. 1936. ujel okrnjeno dekliško:

7,a. Tam stoji eno ravno polje.

V Trebčah, kakor pravi Čuk France, po domače Vravec (r. 1875.), je bilo od nekdanj malo izbire; na razpolago sta samo dve kolednici:

7,b. Na pulji je an zèlen dréuc.

8. Od gospodarja hišnega.

S tem je izčrpan⁴ naš prinos iz živih virov. Iz Štrekljeve zbirke pa spadajo očitno sem štiri kolednice, ki jih je v svoji rojstni vasi — v Dutovljah — zapisal Žvab⁵:

9. »Rožice v vinogradu«, SNP, št. 4940.

4,c. »Zvezda mi pušča trake tri«, SNP, št. 4943.

10. »Lovca streljata na Marijo«, SNP, št. 520.

11. »Marija in brodnik«, SNP, št. 524.

Ostane nam še nekaj krajevno neopredeljenih kolednic. Ker so povsem zveste tomajskemu tipu, jih brez oklevanja uvrstimo v isto skupino.

Dve je Jakob Volčič (r. 1815., † 1888.) čul »na Krasu med Gorico in Trstom«, morda v trikotu Malhinje—Veliki dol—Brestovica.

12. »Kolednica v čast duhovniku«, SNP, št. 4943⁶.

7,c. »Marija na zlatem stolu pri mrzli studenčnici«, SNP, št. 4944.

Težja in lahko sporna, toda potrebna je lokalizacija pri sledečih štirih:

13. »Sveti Jožef dela zibelko«,⁷ SNP, št. 4762.

6,b. »Vrtič z rožicami nasajen«, SNP, št. 4924.

7,č. »Marija počiva pod jablano«, SNP, št. 4953.

14. »Herodež gre z vojsko zoper novega kralja«, SNP, št. 4961.

³ Ker se je pripovedovalec ni mogel dobro domisliti, jo to pot pustimo.

⁴ Kakor je malo verjetno (čeprav ne izključeno), da bi prišel na svetlo še kak čisto neznan motiv, prav tako je gotovo, da se bo že znanim pridružilo obilo variant.

⁵ Lovro Žvab, r. 1852., † 1888., urednik »Edinosti«, se je pod Levstikovim vplivom navdušil za književne starine. V »Ljubljanskem Zvonu« je objavljaj doneske za starejšo slovensko bibliografijo. Po njegovi zaslugi sta Gorenji Kras in tržaška okolica dostojno zastopana v zbirki SNP.

⁶ Prav za prav sta tu pod eno številko dve pesmi.

⁷ Zaradi vsebine jo je Štrekelj vtaknil med božične, a je novoletna.

Po mojem so vse štiri pivške od Hrenovic. Oznaka »kranjska« velja, v kolikor beremo nad neko drugo pesmijo, da je »kranjska iz Vipave«. Oblike: tota, veseo, ugladio, rodio, vzeo, zbrao itd. je pač samovoljno vtaknil Vraz. Dalje se v prvem slovesu omenja po vsej Pivki priljubljeni sveti Bric, ki ima cerkvico pod Nanosom, v četrtem pa sveti Martin, zavetnik hrenovške fare. Zaradi notranje zveze med kraškimi in pivškimi kolednicami pa ni brez pomena, da se je na Krasu ohranila varianta o Mariji pod jablano, v Trebčah o Mariji pod zelenim drevcem. Slednjič bi M. Majar ne prekladal pripovednega jedra (glej št. 4944 pod črto), če bi ne bil na prvi pogled opazil toliko sorodnosti.

Obredni okvir

Tomajske kolednice obstojijo iz štirih sestavnih delov: sredina, jedro je navadna pripovedna pesem; kot obredni okvir imamo spredaj nekak uvod, posvetilo in na koncu slovo-priporočilo; za vsakim drugim verzom pride po navadi pripev, refren.

Uvod obsega: prvič pozdrav in drugič obeta sveto pesem »od Jezusa in Marije...«, česar se v resnici nikoli ne drži. Kakor so pač naleteli na hišo, komur že so pesem namenili, so koledniki morali naslov spreminjati: dekelca, vdovica, gospodar in gospodinja...

Naj bo za zgled Mrcinovo posvetilo, toliko da ne enako Žvabovim iz Dutovljen in popolnejše od Volčičevih dveh.

Dober večer, Buh ^s dej,	od teya leta noveya,
γospodar tudi γospodinja poštena!	od svetih kraljev treh,
Mi vam čemo sveto pesem pet	ki vam jih Buh je daγ ućakati.
od Jezusa in Marije,	

Kriško ni prav nič različno od tega, trébensko pa:

Dobro jutro, Buh dej,	od teya leta noveya,
γospodar in tudi γospodinja vi!	od teya rojstva bojžjeya,
Mi smo pršli tukajle	ki je Buh nam daγ γa ućakati
kukr ani fantje pošteni.	in še za naprej uživati.
Če vam čemo anu pesam spet	

(Povedala Tona Mrtránova, r. 1869.). Dekletom so zapeli: »Dobro jutro, Buh dej, dekelca — mi...« Začetek Tone Gaščéve (r. v Ponikvah 1862.) — žal brez nadaljevanja — je dvojček Žvabovemu dekliškemu pozdravu.

^s Kar se tiče izmenjave črk g in h v besedi Bog in kjer koli, bodi povedano, da ljudstvo pri nas glasu »g« ne pozna ali vsaj ne izgovarja. Nadomestuje ga to, kar Štrekelj podaja z grškim znakom »γ«. Glas je v resnici bližji ukrajinskemu »r« kot češkemu »h«, čeprav so ga stalno pisali kot »h« starejši (prva polovica preteklega stoletja) nabiratelji narodnih pesmi iz naših krajev. Med njimi prvači M. Majar, ki ima zapise skoraj z zapadne jezikovne meje: Bovec, Št. Peter »na Venecianskem«, Kojško v Brdih, Miren, Kostanjevica, Devin.

Dober večer, Buh dej, dekelca,
dekelca brumna in poštena,
zdej ti hočmo eno pesem spet...

Nekoliko različen uvod najdemo na Kalu pri Košani:

Bog ti pomagaj, deklica, od Marije, Jezusa,
in ona lepa pesmica, še več novga letica.
če me češ poslušat ti

V Prosnidu v Beneški Sloveniji je avgusta 1938 pripovedoval Matija Šimc (r. 1849.), kako so prihajali⁹ fantje z Žage ob Soči čez Stol. Prikazali so se vsako leto enkrat, menda v noč pred svetimi Tremi kralji, z zvezdo in zvonci.¹⁰ Peli so, vmes pa pozvanjali: »Klin, klin, klin, klin...« Starčku je ostal v spominu samo začetek in konec.

Dobro jytro, gospodar an gospodinja
an vsa hišina držina!
Mi smo od deleč gor pršli,
zdravje 'n veselje van smo prnesli.
An ti sveti Trije kralji,
an to sveto novo leto... Klin, klin, klin...

Završili da so, kakor sledi:

— — — an Boh dej še naprej,
v večjen 'metji jn mejnših gresih.

Medtem ko prejšnje benečansko posvetilo spominja na kraške motive, nima okrnjeno slovo nič skupnega s sledečim Mrcinovim, ki so ga zapeli takoj za pripovedno pesmijo.

Lahko nuč, gospodar in gospodinja, in prosimo vas,
zdej je pesem spojena da b' nam nikar ne zamerili.
na vaše lepo poštenje. In vsi nebeški aňyelci,
Dej vam Buh zdravje, veselje da b' nas le teli uslišati.

⁹ To se je najbrž opustilo okrog leta šestinšestdesetega, ko so preložili na Stol državno mejo med Avstro-Ogrsko in Italijo.

¹⁰ Običaj je podrobneje orisal že Carlo Podrecca: »...i trovieri sloveni (koledniki) girano per le famiglie portando una stella girante sur un bastone e canticchiando a suon di campanello una filastrocca...« [Povzeto iz člančiča *Il natale nella Slavia italiana* v narodoslovni reviji *Archivio per lo studio delle tradizioni popolari*, v. VI, Palermo-Torino, edit. C. Clausen, 1896.]

V spakedranem pravopisu, ki ni ne laški ne slovenski, navaja Podrecca koj za tem prvo kitico daljše popevke iz čedajske okolice:

Dober dan hismi (sic!) gospodar in gospodinja Nai prascic al prasica,
Inu usà hisna družina Mene gre klobasica.
Ce sta prascicia udavili,

Verska plat koledovanja je tu izginila.

Štefanija Jeričeva, r. 1918., je končno prošnjo kolednikov glede zamere, ki drugod manjka, zapela malce drugače:

Buh ne zameri nu i Márija
in vsi nebeški aňyelci...

Kriško Gazdíčevo slovo je v prvem delu bližje tomajskemu.

Dobro jytro, gospodar in gospodinja zvoljena,
zdej je pesem spojena
na vaše brumno poštenje...

A dalje se ne razločuje od dutovskega: »Bogu vas priporočimo...«
V pivškem slovesu, čisto na koncu

(Per vas ostani sveti Duh
z nam pa pojde večni Buh!),

ki izzveni kakor Volčičevo kraško in ima priporočilo Bogu in Devici Mariji kakor kriško in dutovsko, pride povrhu prošnja za »en dar božji«. Edino še v Trebčah najdemo to prošnjo, celo bolj razvito ko na Pivki.

Dékelca, zdej ti je pesem spojena z' an bókaŋ vinca al pej dva.
na tŋoje brumno poštenje. Slišou je rože Marije
Zdej te prav lepo prosimo in vsi nebeski aňyelci.
z' an bojžji dar, z' an beŋ denar, [ali: in vsi ti drobni aňyelci.]

Po pesmi »od gospodarja hišnega« pojejo namesto »dekelca«: »Ŧori, yori gospodar, — zdej«... Ker se tu koledniki obračajo do gospodarja samega, so bolj nadležni in prosijo še

...z' an kuŦrt orehú al pej tri. nam se rajma klobasičica.
Mi smo slišali praviti, Slišou je rože Márije
da ste kukca zadavili. in vsi nebeški aňyelci.
Nej bo kukŦc al svenjičica,

Na vrstice »mi smo slišali praviti« naletimo med splošnimi kolednicami v pesmi iz Šempetra pri Gorici, SNP, št. 4732, vv. 16—19; pod obrazcem D. pa so razvrščene razne oblike »bobljanja«, celo iz Bele Krajine in s Koroškega. Nekaj podobnega so otroci uprizarjali v Hrastju pri Kalu. Prim. tudi prejšnjo varianto iz Benečije (str. 7 pod črto). V Dornbergu na Vipavskem je ostal samo rek: »Nej bo prešič al presička, — meni tiče klobasička.« (Zapisal Mirko Berce.)

Iz obilnih dosedanjih zgledov je lahko razbrati, kako tesno so med sabo povezane razne dolenjekraške, dutovske, tomajske, kriške, trebenske in pivše kolednice. S tem da Volčič ni določneje navedel kraja, nam morda priča o njih nekdanji razširjenosti po Krasu med Gorico in Trstom. Dejstvo pa, da so zapisi s Kala, iz Hrenovic in celo »kranjski«, vsaj v ogrodju tako močno podobni kraškim, krepi verjetnost, da je to bil prvotni kraško-notranjski način koledovanja — z žarišči v Tomaju, Trebčah, Hrenovicah in še kje drugje. O Tomaju ni dvoma; Trebče so

glede zvez in vplivov še nerazsvetljen pojav; za Hrenovice bi bilo treba kaj dokazov; tudi drugod pa bi se dalo po natančnejšem preiskovanju in povpraševanju še kaj stakniti, v kolikor ni že prepozno.

Pripovedno jedro

○srednji, glavni del tomajske kolednice je navadna pripovedna pesem, tudi sama zase¹¹ zaključena celota, kakor bo najlepše razvidno, če se z vsako posebe malo pomudimo.

Pesem o svetem Antonu: 1, a.

Stalen pripev za vsako drugo vrstico: Sveti Anton de Padova,
prosi ti Boga za nas!

Srečna je ura inoj hip, kadar se je sveti Anton rodiu	šrocemu al globocemu, po ti deželi Padovi.
žlahtneya očeta in matere, žlahtneya očeta in matere,	15 Kadar mi kjekaj prišeu je, barčico ondi ustaviu je,
5 z levo nožico zaziban biu, z desnim seskom zadojen biu.	on je lepo pridovau, on je lepo pridovau.
Sveti Anton je biu star sednajst let	20 Tiče 'z lufta priletajo, na jarbolca obsedajo,
osemnajsteya pou, ¹² on je novo mašo brau, 10 njeyou brat mu h maši streyu je.	sveteya Antona poslušajo, ker on je lepo pridovau. Ribce 'z mörja plavajo, glavice venkaj kažejo,
—	
Sveti Anton se vzdigne ino gre po temu mörju šrocemu,	25 sveteya Antona poslušajo, ker on je lepo pridovau.

Sveti Anton (1195—1231) je pri nas zelo priljubljen. V Trstu se po njem imenujeta dve cerkvi: Stari¹³ in Novi sveti Anton. Ko je obsikoval svojo prostrano minoritsko provinco (obsegala je malodane vso Severno Italijo), ga je pot pripeljala čez Furlanijo tudi k nam, tako da so naši ljudje slovečega meniha videli na svoje oči. Izročilo pravi,¹⁴ da je šel čez

¹¹ Štrekelj je oni dve Žvabovi dekliški (SNP, št. 520 in 524) uvrstil med pesmi pripovedne vsebine. Vendar bi uvod, slovo in odpevi bili bolj na mestu v tretjem zvezku med raznimi kolednimi obrazci.

¹² Prim. Hrvatske narodne pjesme (I, Zagreb, 1896.), br. 12. »Sveti Antun i sotona«:

Kad je jimal šesnajst let,
sedamnajstog jedan dan...

¹³ Potankosti najdeš v delu: Opis in zgodovina Tersta in njegove okolice, Josip Godina - Verdeljski, v Terstu, 1872; str. 45. in 46.

¹⁴ Salvagnini Enrico: S. Antonio da Padova e i suoi tempi, Bologna, 1931.

Humin (Gemona) in Čedad, dve mesti čisto na jezikovni meji. Na povabilo tamkajšnjih grofov je baje prišel tudi v Gorico, od koder je odpotoval v Trst, Milje in morda celo do Pulja. Nekoliko dlje se je pomudil samo v Trstu,¹⁵ ki je bil takrat, kakor ugotavlja Adriaticus v »Času« 1938—1939, str. 137—149, vsaj po tretjini slovenski. Iz naših krajev se je Anton po morju prepeljal v Padovo in pet let za tem (če je bil leta 1227. v Trstu) so ga proglasili za svetnika.

Ob močni in nagli rasti svetnikove slave je veliko možnosti, da se je pesem o njem porodila kje v tržaški okolici, ne daleč od morja, že v štirinajstem stoletju. Pričujoči zapis v prvem delu nima nekaterih podatkov (ko je bil sedem, dvanajst, trinajst let star...), ki jih najdemo v zapisih z Grahova na Tolminskem in iz Zabukovja na Kranjskem; vendar je bolj starinski.

Še primitivnejše pesniško razpoloženje, o katerem v mlajših variantah ni sledu, pa nam pričara Gazdičeva

pesem o svetem Antonu iz Križa: 1, b.

Pripev: Svet Anton de Padova,
var nas greha nalylavneya!

<p>Srečna je ura in čas,
kadar se je svet Anton rodiu,
z levo nožicu zaziban biu,
z desnim seskom zadojen biu
5 nutr u ti beli Padevi.</p> <p>Usa Padeva se razsvetli
kukr t^b remeno sunčece.</p> <p>Svet Anton je biu star an
majhen čas /leta tri,
10 on se je začeu zmišljavati,
kaku bo šlužu on Boyu,
Boyu in Devici Mariji.
Svet Anton se je u šule podau
nutr u belo Kandijo.
15 U šuli se je tako pridno učiu,
da uši šularji nanj mrmrujejo.</p> <p>In pole je ratau an lép mla-
denč /in mlad yaspud.
40</p> <p>Svet Anton se vzdijne ino gre,
20 in tam pr kraj ya čaka barčica,
barčica lepo pisana.</p> <p>In svet Anton stopi u barčico
in prvič prau in govori:
45</p> | <p>»Vejaj, vejaj, vetrc hladan /in
sever močan,
ker jest bom deleč prepeljan
do kraj morjâ široceya /in
yloboceya.«</p> <p>Na sr'd morjâ se ustavi barčica,
30 barčica lepo pisana,
In svet Anton je pridyat začeu.</p> <p>Pridyau je prau lepu,
da je blo slišet yor u nebu.
Jenu use poluftne tičice
35 in use podudodne ribice
se na barčico obsedajo
in sveteya Antona pridyo po-
slušajo.</p> <p>In kadar je pridyat končaju,
je steynu desno roko,
40 daū je sveti žey^bn ž njo.
In pole je reku taku:
»Vejaj, vejaj, vetrc hladan /in
sever močan,
ker jest bom deleč prepeljan
do kraj morjâ široceya in ylo-
boceya.«</p> |
|--|--|

¹⁵ Tu je pred mestnim obzidjem ustanovil samostan: Convento dei frati minori fuori le mura.

Brez kake nove variante bo več ali manj jalovo vsako ugibanje, kam meri namigavanje svetega Antona: »Ker jest bom deleč prepeljan...« Vendar se ob nagovoru »vejaj, vejaj, vetrc...« takoj domislamo sličnih nagovorov v Mornarju, SNP, št. 70 (iz Senožeč!) in zlasti v Galjotu, SNP, št. 250.

Ne meneč se za zgodovinsko resničnost svetega Antona, ga ljudska domišljija dvigne (SNP, št. 415.) celo v snovni krog, ki se veže na mednarodni mitos o nesrečnih godcih pred peklom. Prvi člen v tej verigi — Orfej — gode za svojo ženo, zadnji — Kralj Matjaž — za svojo mater. Krščansko navdahnjeni srednji vek si na mitični podlagi zgradi legendo in pošlje pred pekel Žalostnega kralja, apostola Petra in Tomaža, Mater božjo, svetega Antona in Kralja Matjaža.

Posebe pa je zanimivo, da slovenska narodna pesem pripisuje svetemu Antonu pridigo ptičkam, ki je v resnici Frančiškova. Čudeža dveh najpopularnejših italijanskih svetnikov sta si zelo sorodna. Marsikdo je že podvomil, če si niso pridige ribam izmislili častilci Antona Padovanskega, da bi ga kdo ne zapostavljal Asiškemu Ubožcu. Naj bo kakor koli, Frančišek je storil svoj čudež na suhem. V tem, da je dogodek prestavljen na morje, je skrita ljudska težnja prikazati svojo bližnjo okolico, torej novo potrdilo, da je pesem nastala ob morju.

Pesem o sveti Krvi: 2, a.

Tomajska (pov. Mrcina 18. septembra 1935):

Priпев: Crtana sveta Kri
γrešnikom γrehe odpusti.

Stoji, leži, raγnoγ polje,
na polju stoji en božji γrob,
okol so stezice uγlajene.
Uγladili so jih škofje trije,
5 škofje trije, sveti možje,
ki so okoli se sprehajali,¹⁶
za sveto Kri se pričkali.

Še sveta Kri ven 'z γroba
spreγovori:

»Letí ni zame štancije,
10 uγzemite me, nesite me
noγter u to mesto Ljubljano.«
Tam mi dosti γospode je
in tudi druγih žlahtnikoγ,
tudi študentoγ mašnikoγ —,
15 uše nasproγi sveti Krvi γre.

Še sveta Kri ven 'z γroba
spreγovori:

»Letí ni zame štancije,
uγzemite me, nesite me
noγter u to mesto Radoljico.«
20 Tudi tam je dosti γospode
in tudi druγih žlahtnikoγ
tudi študentoγ mašnikoγ —,
vse nasproγi sveti Krvi γre.

»Tukaj bom jaz poγivala,
25 γrešnikom γrehe odpušala.«

Odpusti nam jih Buh in Ma-
rija,
da bi nas le teli uγslišati.

¹⁶ Alojz Š., učitelj v pokoju in organist v Koprivi, pa je prepričan, da sta se 6. in 7. verz prvotno glasila:

... ki so okol špincerali,
za sveto Kri se šprauhali.

Da je čul od svojega strica Toneta (r. 1845.).

Kriška (pov. Gazdič 19. septembra 1939.): 2, b.

Priпев: Cártana sveta rešnja Kri
γrešnikom γrehe odpusti.

- Stoji, leži rauno polje,
tam na pulji je an klojstr nou.
Nutr so škofje trje,
škofje trje, sveti možje.
- 5 Za sveto Kri se šprauhajo,
»Kam čejo, kam čemo.«
- Sama sveta Kri spreγovori:
»Škofje trje, sveti možje,
uzemite m^ᵇ, nesite m^ᵇ
- 10 nutr u mesto Ljubljanco.«
Kar mi tam študentů, mašniků
in žlahtniků
in useh dryzeh γmajn ledi,
use naspruti sveti Krvi γredo
z ano majhno uofrtjo,
- 15 z ano veliko andohtjo.
U ta-velku cerku jo nesejo,
na vesokust¹⁷ jo pouzdiynejo.
- Še sveta Kri spreγovori:
»Le tukaj zame štancje ni!
- 20 Škofjé trjé, svetí možjé.
- uzemite m^ᵇ, nesite m^ᵇ
nutr u mesto dunajsko.«
(Dalje kot prej) . . .
- 30 Še sveta Kri spreγovori:
»Le tukaj zame štancje ni!
Škofje trje, sveti možje,
uzemite m^ᵇ, nesite m^ᵇ
nutr u mesto Radouljico.«
Kar mi tam studentů, mašniků
in žlahtniků
- 35 in useh dryzeh γmajn ledi,
use naspruti sveti Krvi γredo
z ano veliko uofrtjo,
z ano majhno andohtjo.
U ta-velku cerku jo nesejo,
- 40 na vesokust jo postavijo.
- In sveta Kri spreγovori:
»Tukaj bom jest počivala in
prebivala
in γrešnik^ᵇm γreh^ᵇ u^ᵇdpýšče-
la.«

V radovljiški dekanijski cerkvi (Ecclesia sancti Petri ad miraculosum Sanguinem), ki so jo romarji še do pred vojne zelo obiskovali, imajo iz davnih časov kapelo svete Krvi; sedanja oblika je iz petnajstega stoletja. Kapljico čudežne krvi so v Radovljico bržkone prinesli križarji.¹⁸

A. Pegan (SNP, št. 457.) ima mlado goriško varianto¹⁹ brez gospode, žlahtnikov in g'majn ljudi iz kraških dveh, kjer veje pristno star duh.

Vsi trije zapisi pa slonijo na isti podlagi: sveta Kri si izbira mesto in se končno ustavi v Radovljici na Gorenjskem.

Če se je pesem, ki je po vsej priliki nastala na Gorenjskem, ohranila samo na Goriškem in na Krasu, bo to najbrž posledica istega pojava, ki ga opažamo pri drugi skupini pesmi: od morja, s Krasa so se razširile po Notranjskem, Kranjskem ter Gorenjskem in šele tam, bodisi v Rovtah, v idrijskih hribih ali kjer koli so prišle na uho zapisovalcem.

(Dalje.)

¹⁷ Vesokust (visokost) — glavni oltar.

¹⁸ Vsa tozadevna poročila mi je dobrohotno preskrbel g. radovljiški dekan Jakob Fatur, ki se mu tu najtopleje zahvaljujem tudi zato, ker se tako prijazno spominja svojih rojstnih krajev: Notranjskega Krasa za mejo. — Več je o stvari pisal že dr. Ivan Grafenauer v DiS 1939, št. 6, str. 346.

¹⁹ Dr. Grafenauer jo navaja »med številnimi romarskimi pesmimi in legendami«, o katerih »se ne ve, je li . . . katera štiftarska«. Slov. jezik, 1939, str. 31.

Milko Ukmar | Koledovanje v tomajski župniji na Krasu in v Trebčah

Pesem o svetem Andreju: 3.

Pripev:

Gospod Bôh se ũzdiγne inoj γre
prôti deželi eγiptouški
[s svojimi apostoli].²⁰

Kadar mi kjekaj pridejo,
sam Gospod Bôh jim tákoj γo-
vori:

5 »Danes je post naši Materi,
pojmo pokoro delati
po tem vinénem noγradi.«
Kadar na vrh noγrada pridejo,
sam Gospod Bôh jim tákoj γo-
vori:

10 »Pljunte ũsi tešče sline ven.«
Sveti Andrej pljuniũ tri viné-
ne jayode,
božjo zapoũ'd prelomiũ je.
Sam Gospod Bôh jim tákoj γo-
vori:

15 »Poberite trtce, paladičce ũse,
da se γrmada naredi.«

Sveti Andrej, joyr božji,
ũselej prosi Boya za nas!

Gospod Bôh je ũzdignũ palico,
ũdariũ je živo skalico.
Ven so skočile iskre tri,
zdaj mi γrmada zayori.

20 Sveti Andrej mi noγer zγoreũ
je,
druz'γa ni ostalo kakor jetrca
in pljučica.

Mimo γre ena stara majkinja,
je pobrala jetrca in pljučica.
Stara majkinja je imela mlado
hčer.

25 Mlada hčer pokusla jetrca in
pljučica,
sveteγa Andreja znosila je.

Sveti Andrej dvakrat rojen
biũ:
enkrat od stare majkinje,
druγiç od čiste deklice.

Kranjska o isti snovi (SNP, št. 582, zap. M. Ravnikar-Poženčan) je v svoji pripovedni širini (85 vv.) in gostobesednosti različna. Tudi konec je tam drugače izpeljan:

Andrejevo sveže osrçje zvežejo apostoli v ruto in ga vzamejo s sabo. Preskrbijo si prenočišče v gostilni. Ponoçi gostilničarkina hçi vstane, pokusi osrçje in že zanosi svetega Andreja. Zjutraj mora Kristus miriti učence, ki se spogledujejo pred prazno ruto:

Pustimo to skerb Bogu,
Bog že ve, kaj stori,
de spet svetga Andreja obudi.

Napeljeval sem Mrcino, kaj sodi o pesmi. Za hip je pomislil, nato pa: »Ja, vieš, ũseleh s'me zdi ðnmalo çydnò, k'ku s' je moyu sviet 'Andre dvaket ròdet'. ũ-svieteh bykv'bh nies'm še ũ'bejnket braũ kej tacγa.«

Terezija Miškorja, r. v Prosnidu 1865., ve samo, da je že čula o drugem rojstvu svetega Andreja.

²⁰ Vrstico sem dostavil zaradi lažjega razumevanja.

Pesem o svetem Telesu: 4, a.

Priпев: Use je lepu, use je lepu,
kamor stoji sveto Telu.

Tam stoji en zelen yozd.
V yozdu ne rase družeyā,
ko šibouje in protouje.
Use se je Boyu odklanjalo
5 in ljubi devici Mariji.

Tam stoji raunoj polje.
Na polju ne rase družeyā
ko ta rumena šeničica.

Kaj se bo iz šeničce delalo?
10 Delalo se bo sveto Telo,
od mašnih požeynāno,
od mašnih pouzdiynjeno.

Uživaj je 'boyi al boyat,
pri božji mizi smo usi ylih.
15 Al yospod al cesar mlad,
pri božji mizi smo usi ylih!

Kot omenja Mrcina, so jo zapeli vdovam²¹ in sploh ubogim, češ, najkrajša je: tako prej opravimo, ko bomo itak malo obdarovani. Če si ogledamo поблиže konec, najdemo za to globlji vzrok: močno poudarjena enakopravnost pred Bogom je blažilno vplivala na tlačenege kmeta.²² Zlasti ta čas po božiču postane siromak sila dovzetan za tolažbo, ki mu jo nudijo koledniki, tovariši in bratje v trpljenju. Mrcinovo opazko lahko mirno ovržemo, saj je pesem prvotno bila dolga in ne kratka (SNP, št. 4943).

Gori objavljena varianta je prav za prav hudo pomanjkljiva v primeri s ta hip omenjeno dutovsko, ki jo srečamo — samo nekoliko ponostavljeno in z drugače razvitim koncem — v Križu:

4, b. (Priпев kot pri dutovski.)

Ena zvezda miu³kej yre,
ona ima šanje tri.

Ta-prvi šanj m'ya dol spesti,
spystlá m'ya je u rauno polje.

5 Na polj' ne rase dryzeyā,
ku t³-remena pšeničica,
od yrešnikū prdel³na,
od mašnikū požeyn³na.

Ta-dryyi šanj m'ya dol spesti,
10 spystlá m'ya je u strmé rebré.

Na breh³² ne rase dryzeyā.
ku t³-remena rebuljica
od yrešnikū prdel³na,
od mašnikū požeyn³na.

15 Ta tretji šanj m'ya dol spesti,
spystla m'ya je u an zelen yozd.
Po yozdi je ana široka pot,
pónji je šou usmilen Jezus
s teya sveta n³ uni sviet,
20 ker on je mor³u z³n³s umret.

²¹ V tem primeru se je slovo glasilo:

»Lahko nuč, udovica poštena...«

²² Na isti socialni poudarek (sicer ne v kolednici) naletimo pri Lozicah v Vipavski dolini:

Naj ubožec al bogat,
sam presvetli cesar bil,
katerega Bog živi, —
pri božji mizi smo vsi glih!

(Iz daljšega zapisa kmečkega fanta Franca Žvanuta. 7. 4. 1936.)

²³ Najbrž »u rebréh«.

Pesem o svetem Jožefu ali o Jezusovem rojstvu: 5.

Priпев: Sveti je Jožef ljubezniū,
zvesten je varh Marijin biū.

- Prišlo je od cesarja Avgustusa,
da b' se ves svet popisau biū.
Tudi Jožef je z Marijo šeu
nofer u to mesto Betlehem.
- 5 Jožef je po mesti šeu,
po mesti gor, po ul'ci dol,²⁴
žlahta ya ni spoznala neč.
Jožef se je bau h Mariji prit',
ker ni moyu jemprye dobit.
- 10 Spet je druyič po mesti šeu,
po mesti gor, po ul'ci dol,
Jožef se je bau h Mariji prit,
ker ni moyu jemprye dobit.
- Potem sta prau deleč rajžala
15 doli do sred polja rauneya
h eni razdrti štalici.
- Jožef je nofer v štalco šeu.
Nofer ni najdu družeya,
ko oselca in uolka dva.
- 20 Uolka h jaselcam privezau je,
oselca h jaselcam preloziū je.
- In sta molila do pounoči.
Potem mi Marija enmalo zaspi.
- Čez en čas se Marija prebudi:
25 »Al gori, gori, Jožef moj,
moji dnevi so dopounjeni,
ker imam roditi Jezusa,
oj Jezusa zveličarja,
zveličarja celya sveta,
- 30 ki je ustvariū zemljo, nebo,
človeku dau dušo, teló.

Štrekelj (SNP, 4770—4775) pozna pod naslovom »Nova zapoved je vunkaj šla« A, B, C več variant, a nobene iz naših krajev.

Dekliška s Kala pri Košani (zapisal France Štegel l. 1936.):

7, a.

Tam stoji eno ravno polje, svojga sinčka je povijala,
na polju rase jablana, 5 Jezusa nazareškega,
pod njo Marija počivala, zveličarja sveta.

Slovo je pri tej kolednici najbrž odpadlo, ko je izgubila prvotno obredno funkcijo. Zapisovalec žal o tem molči.

Dekliška iz Trebč (pov. 23. septembra 1939 Franc Čuk):

7, b.

Priпев: Marija rožce ubirala,
Jezusu krancelj spletala.

Na pulji je an zelen dreuc,
pod dreuc³m Marija sedi,
usmilenya Jezusa drži.

Jezus drži an zlati križ.
5 Na križi je zapisano
séd³m zlatih puštabū.

Kaj ti puštabi pomenijo?
Da je tu dete an pravi Buh,
ustvariū zemlju in nebu,
10 človeku dau dyšu in telu.

²⁴ V Ponikvah: »Po cesti gor, po cesti dol...« (Marija Jeričeva).
V Križu: »Po cesti gor, po ulci dol...« (J. Macarol, r. 1871).

V isto snovno skupino spadata že omenjeni pesmi iz SNP: št. 4944 s Krasa in »kranjska« št. 4953, ki ni kranjska, a pivška.

Če gledamo z zemljepisnega stališča, je Kal na robu Pivke, iz Trebč pa ni daleč do tam, kjer se je Volčič počutil med Gorico in Trstom. Temu primerno se pesem s Kala oslanja na pivško št. 4953: v obeh počiva Marija pod jablano; zgornja dekliška iz Trebč pa na kraško št. 4944: v obeh »zelen drevc« na polju in »puštabi« na zlatem križu. Vendar so razlike v drugem slučaju zaradi večje oddaljenosti občutnejše. Torej tudi zemljepisni činitelji v neki meri vplivajo na razvoj narodne pesmi.

Slednjič pride na vrsto še

trébenska pesem od gospodarja hišnega: 8.

Priпев: Od gospodarja hišnega.

Na pulji je ana cérkveca
na štiri uoyle zidana.

Ta dryh' uoltar ker je le-ta:
prelybe svete... (gospodinjino
ime)

Nutri so uoltarji tri:

Ta prvi uoltar ker je le-ta:
5 prelybya svetya... (gospodar-
jevo ime)

Ta tret uoltar ker je le-ta:
prelybya svetiya Dyha.

Pojav je edinstven: gospodar in gospodinja sta počaščena kar sredi pripovednega dela, ki s tem postane obredno podrejen in neha biti sam zase zaključena celota.

Petje.

Pri naših kolednicah po navadi vsakemu drugemu verzu sledi priпев, refren, po domače odgovor, ki se ujema z miselnim odmorom v pripovednem jedru. Koledniki so si pomagali tudi s ponavljanjem, le da so dobili dvovrstično kitico. V tem oziru je popolna samo prva pesem o svetem Antonu. Drugod so Mrcina in ostali sicer povedali priпев, a ne, kam z njim. Nasprotno je v Žvabovih dutovskih povsod določen; pripisano je tudi, da ga pojo vsi skupaj: ostalo so torej peli samo nekateri izbrani pevci. V Volčičevih kraških beremo pod črto, da »vsako kitico zbor ponovi«, v pivških od Hrenovic pa nič.

Tomajski fantje²⁵ so se v adventu pri pevskih vajah vestno pripravljali tako za zornice kakor za koledovanje. Besedilo so nekateri imeli spisano, a not takrat ni nihče poznal. Na Silvestrovo zvečer so se zbrali. Če jih je bilo dovolj, so se ločili v dve skupini in si razdelili delokrog, da bi prej opravili. Vedno so imeli s sabo kakega moškega, koga izmed starejših, da jih je vodil: v Tomaju n. pr. Tone Šonc, pozneje pa Jože

²⁵ Naslednji podatki so pretežno posneti iz pripovedovanja rajnika Mrcine, ki je bil sam med koledniki več let, dokler se ni 1877. oženil. Nekaj pa so le pripomnili France Čuk v Trebčah, Jože Gazdičev v Križu, Janez Cesarjev v Dutovljah, Janez Páltarjev v Krepljah in posebno g. Jože Macarol iz Križa, sodnijski uradnik v pokoju. Vsem prisrčna hvala!

Orel, Mndrjarjev; v Krepljah sta 1908 navdušila fante Janez Kobólov in Peskec (rojena 1855). Koledniki so skrbeli, da gospodu, županu, učitelju in še malokomu drugemu zapoje zgodaj, dokler jih še najdejo na nogah. Nato pa so začeli skraja, od številke do številke. Če je bilo odprto, so prišli na borjač, ponekod so se spravili celo na gank. Vse pa je potekalo zelo resno. Nekdo se je hotel norčevati in je zapel »... ti prekleti Štanjevci« namesto »vsi nebeški angelci«; takoj so ga zapodili iz družbe.

V Trebčah ima koledovanje za sabo čudne dogodivščine. Leta 1867. je župan prepovedal peti ponoči. Prav takrat je bilo vse »ožléjeno« (:žled), a kljub temu in kljub prepovedi so fantje šli pet po vasi. Zapri so jih osem dni. Od tedaj začnejo šele zjutraj ob štirih. (Pov. Ivana Škrlova, r. Možina 1866.) Kasneje je porazno vplivalo na ljudstvo nerazumevanje domišljavih in nadutih organistov. Sedanji je čutil, da se navade ne dajo iztrgati kar zlepa, zato sili v zameno neko svojo skovanko. Izrazil se je: »To petje po starem, veste, to so strašno pustobne stvari.« A tudi druge okoliščine, ki jih ni moč razlagati, so bile vzrok, da Trebenci dandanes ob novem letu v gostilnah šele poleg klafarskih zapoje včasih to ali ono kolednico.

V tomajski župniji so koledniki obšli vso vas komaj zjutraj, ko je vabilo k prvi maši. Petje z odpevi, pozdravi in slovesi vred se je namreč prav rado zavleklo. Pesem o sveti Krvi so izvajali počasi, slovesno in samo uglednim osebam: gospodu, županu itd. Trajala je dober četrt ure. Zgodba o svetem Andreju je bila nekoliko živahnejša, a ne dosti krajša. Vesela, skorajda poskočna pa je bila pesem o Jezusovem rojstvu. Peli so jo, kjer je bilo hišnemu gospodarju ime Jožef (isto veljaj za Antona in Andreja).

Dekletom so zapeli eno izmed dekliških. Mrcina je žal pozabil obe tomajski; v spominu mu je ostal samo en odpev:

Marija rožce ŷbirala,
Jezusu krancelj spletala.

Prišel je čas, ko si lahko ogledamo dekliško pesem iz Ponikev, ki se edina oddaljuje od dosedanje oblike, značilne za tomajsko kolednico.

Dober večer, očka in mamca, ano pesem b'mo zapeli od teya rojstva božjeya, od teya leta noveya.	Marija je rožce zbirala, je Jezusu krancelj spletala.
5 Vse je lepu, vse je svetu, kam ^{br} je svetu Telu.	A..., A..., veseli dan, 10 vesel se z Jezusom.

Drugi del — od »vse je lepu« do konca — so ponovili vsakemu dekletu, kolikor jih je bilo pri hiši, samo ime so zamenjali.

Ančka Matjaževa (r. 1874.) zagotavlja, da jo je iz Tomaja prinesel v Ponikve Tinče Jakljev (r. 1849.). Uvodnim štirim vrsticam sledijo kar trije pripevi zaporedoma. Prvi bi bil na mestu v pesmi o svetem Telesu; drugega smo prej spoznali pri Mrcini in bi spadal k dekliški na čast

Materi božji; tretji je malodane enak dutovskemu. Glej SNP, št. 524, Marija in brodnik, pod črto: »Pripev «Vesel, vesel, veseli dan, — vesel' se... z Jezusam», v čegar drugem verzu se z imenom naziva oseba, kateri na poštenje se poje pesem (n. pr. Reza, Žefa), pojo vsi koledniki vkupe.«

O pripovednem delu ni sluha ne duha. Ančka ga ni pozabila, čeprav ji je ušlo, da so koledniki sedli pred hišo, ko so prišli zvečer pet. Lahko so ga Ponikovci opustili, ali je že Tinče Jakljev svojevoljno kaj zamešal in skrajšal. Ni verjetno, da bi ta varianta, ki nima skoraj ničesar od prvotne stavbe, nastala že v Tomaju in da je prav ta ena izmed onih dveh, ki ju je Mrcina pozabil.

Nagrada.

Kolednica in vobče obredna pesem je vedno v zvezi z neko nagrado, ki ni sicer neobhodno potrebna, a spada zraven kakor tajni členi v pogodbo. Iz Volčičeve opombe bi sklepali, da so pevce obdarili takoj: »Koledovavcem se povsod kaj podeli, večidel klobase ali suhega svinskega mesa.« V Benečiji so dali fantom z Žage sirka, moke in drugih reči, komaj so odpeli. Ančka Matjaževa v Ponikvah pravi, da so koledniki že zvečer dobili pijače. (V Krepljah so nosili s sabo žganje.) Nasprotno trdi Mrcina, da so hodili po darove šele naslednji dan, na Novo leto. V Tomaju da so nabrali do sto goldinarjev. Ta ali oni gospodar jim je natočil kar poln brentač terana.

Križani so na Brdu, kamor so prišli zgodaj zjutraj, peli in istočasno jemali darila samo izjemoma, da bi se ne vračali. Doma pa so imeli bero na Novo leto popoldne. Kolikor deklet pri hiši, toliko pomaranč je moralo biti pripravljenih; in v vsaki pomaranči je bila zataktnjena najmanj dvajsetica (g. Macarol). Punce so darovale včasih goldinar ali dva, za punčeta pa je stisnila mati nekaj krajcarjev. Fantje so se oddolžili s tem, da so jo vrezali:

Dékelca po pul' špancierala,
je drobne rožce nabirala.
Oj roža, roža, rožica,
de bi rasla, moja bla.

Klobase, jajca, mast, orehe, teran so koledniki spravili do svetih Treh kraljev ali do nedelje potem, ko so pri kakem kmetu priredili skupno večerjo in ples. V Križu so počakali do praznika 17. januarja, ko je na gmajni v cerkvi svetega Antona slovesna maša. Na večerjo — uničiti je bilo treba vso novoletno zalogo — so vabili punce in može iz vaškega upravnega sveta ali dvanajstije. Vsakogar so šli iskat na dom s harmoniko, tudi če je bival na Brdu.

Na Kozjah v Brkinih ali Brćinih so dekleta pela po vasi o svetem Ivanu, komaj o Vseh svetih pa so nabirala darove (pšenico itd.) za cerkvene potrebščine. Zato je umestno rahlo priporočilo v pesmici, ki jo je avgusta 1933 narekovala Urša Firm, po domače Škrbatinka, stara približno 70 let ali kaj več.

Mé nocoj kresujemo,
važya pul'ca varujemo.
K^{tr} boste s pul'ca spravljali,
da ne bi na nas pozabili.

Kjer pride do izrecne zahteve po plačilu, stvar ne bo več dolgo trpela. V goriških Brdih res tekajo o božiču otroci po vasi in popevajo razne božičnice (»Le čuj, le čuj, — ljub sosed muj...« itd.), a ne posebno resno. Kjer nič ne dobe, piše Binče Sirk na Kalehah pri Kojskem, kričijo:

Kaj se van zdi,
al daste ki?²⁶
Če ne daste n^č,
vas vržemo ū p^č.²⁷

Na Krasu se otroci preHITEVAJO iz hiše v hišo in silijo: »Smo pršle v^{ht}!« ali: »Smo pršle po v^{ht}č!²⁸ Plašnejši celo molčijo in čakajo, kdo jim bo kaj dal. Tako postopoma pride do tega, da se prvotni obredni pomen popolnoma zabriše.

Večkrat čujemo iz uradnih ali pa samo poluradnih znanstvenih krogov, da ljudsko izročilo prav vidno »gine, pada, sahne«. Vzrokov za to je nešteto in jih tu niti ne bomo razčlenjevali.

Kdor je včasih kaj vedel, so znanci in sosedje že poskrbeli, da bi ničesar ne pozabili, saj so ga v dolgih zimskih večerih radi poslušali in ga vsi skraja spoštovali. Današnji pripovedovalec (tu pa tam je še kateri) tega zadoščenja nima: vsakdo se namreč lahko razvedri s knjigo, bere časnik, posluša radio ali gre končno tudi sam v svet gledat, kako je.

Danes kljub najnovejšim občevalnim sredstvom ni tistega prisrčnega izmenjavanja duhovnih doživetij, ki so se nekaj, oplojena s smehom in bridkostmi domačega ognjišča, oblikovala v narodne pesmi, pravljice, pregovore itd. Kdo bi se v teh časih zanimal za čudne, neverjetne zgodbe, ki so jih bog ve kdaj skovali dedje? Matere svojim otrokom ne morejo več postreči z njimi, ker jih niti same ne znajo. Tako se rušijo poslednji megleni spomini na preteklost.

V Koprivi n. pr. ne najdeš nikogar izpod šestdesetih let, da bi ti mogel kaj zapeti ali narekovati. Še manj v Prosnidu ali na Brezju v severnem delu Benečije (po Rutarju žive tam Terski Slovenci). Drugod je v tem oziru nekoliko bolje: Ubeljsko na Pivki, Nemški Rut na Tolminskem, Trebče pri Trstu, kjer si utegneš marsikaj zapisati tudi od ljudi izpod tridesetih let.

Značilno za strahotno nagli tempo našega časa pa se mi zdi dejstvo, da med mladino v celi tomajski župniji lahko mirno sešteješ na prste one, ki sploh kaj vedo o koledovanju, pa čeprav je pred šestdesetimi ali vsaj sedemdesetimi leti bilo še v cvetu.

²⁶ Ki — kaj.

²⁷ P^č — vodnjak; prim. Pleteršnik, 2. peč in 1. beč 2).

²⁸ Prim. Štrekelj, LZ, 1889, str. 231: »Dóbro jetro! — Dεjte vehtíc!«